

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԳԵՐՈՒ. ՏԵՐ ԵՒԳ. Ծ. ՎՐԴ. ԹԻՍՐԻԱՆԻ

ՎԱՅՏԻԿԱՆՈՒ

«ՄԱՅՐ ՅՈՒԾԱԿ ՀԱՅ. ԶԵՌԱԳՐԱՅ»

ԳՐԱԽՈՍ ԱՌԹԻՒ

ԴԿԱՐԱՐԸ. — Մենադիր ու բաւական ստուար հատոր մ'է, 400էն աւելի լատինեան էջերէ կազմուած: Գրին է 200 իտալական լիւր: Գեղեցիկ տպագրութիւն մ'է՝ երկու տարազ գրերէ ձեւացած, խոշոր ու փոքորագիր, երկուքն ալ ամէն աքթի յարմար: Բնդհանուր կերպով՝ կը կրէ հետեւալ վերտառութիւնը. *Bybliothecae Apostolicae Vaticanae Codices Manuscripti, Recensiti Iussu Pii XI Pontificis Maximi, Praeside Aidano Gasquet O. S. B., S. Mariae in Porticu Card. Presbytero, S. R. E. Bybliothecario et Scrinario. Codices Armeni Bybliothecae Vaticanae Borgiani Vaticani Barberiniani Chisiani, Schedis Frederici Cornovalis Conybeare Adhibititis, Recensuit Eugenius Tisserant Bybliothecae Vaticanae Scriptor. Romae Typis Polyglottis Vaticanis, MCMXXVII.* Որ այսպէս կը թարգմանուի. «Զեռագիրք Ապրեւական Մատենադարանի Վատիկանու, Յուցակաւ գրեալք հրամանաւ Պիոսի ժԱԻ Դարպագոյն Քահանայապետին, ընդ նախագահութեամբ Այտանու Կաթբէի Կարգէ Սրբոյն Բենեդիկտոսի, Ս. Մարիամու in Porticu քահանայապետի՝ Ծիրնաւուորի, և Ս. Հռովմէական Եկեղեցւոյս գրապետ մտնեռապահոյ Գրչագիրք հայկականք գրատանն Վատիկանու, Պորկեանք, Վատիկանեանք, Բարբերինեանք և Քիզեանք, (գորս) Եւգենիոս Տիսըրան դպիր Վատիկանեանս պրատան, Փրեղեցիկեայ Կորնուալեայ Կոնիբերի ծրագիր օրինակօքն օժանդակեալ՝ ցուցակագրեաց. Ի Հռովմ, Ի վատիկանեան բազմալեզու տպարանին, 1927 »: Ահլ խօսքով, Մայր Յուգանեան ձ. Գ. (էջ 343-355) Բարբերինեանք.

ՄԱՅՐԱՐ. — Կը բաղկանայ 7 մասերէ. Ա, (էջ I-XIX) ցառաբարան է. Բ, (էջ 1-196) Պորկեան ձեռագիրք. Գ, (էջ 197-341) Վատիկանեան ձ. Գ. (էջ 343-355) Բարբերինեանք.

1. Որովհետեւ Ծիրնաւուորաց «մանր» Եպիսկոպոսի տեղու ունին, «մանր» Քառանայի կամ Երեցանք, «մանր» ալ Սարկաւաթի, և ըստ այսմ կը կոչուին Card. Epi-

ս, (էջ 357-360; Քիզեան ձ. Զ. (էջ 361-367) Երեք կարգ ցառուածներ (= Appendices). Է, (էջ 370-393) Կան ինն կեղւոյ այբբենական ցանկեր հեղինակաց, օրինակողներու, կազմողներու, ծագողներու, տեղաց, թուականով և անթուական ձեւագրաց ցուցակներ:

Ա. մասին մէջ՝ իր բուեղիթ ուղղութիւնն ու կարգը կը բացատրէ: Բ, Գ, Դ, Ե մասանց մէջ՝ ձեռագիրներով կը զբաղի: Զ մասին առաջին յաւելուածին մէջ, գեղեցիկ համեմատութիւն մը կ'ընէ, Կ. Պոլսի, Վենետիկի, և իր ցուցակագրած ձեռագիր շարականներու միջև, թէ տպագրութեանց միջի տօներն, որ ձեռագրին կը համապատասխանեն, էջով թուով կը դնէ: Ըստ իս, ամենակարևոր մասն է այս: Երկրորդ ու երրորդ յաւելուածովք, կը ցուցնէ ձեռագրաց հին և ալդի թիւոց ('N°) կամ կարգի տարբերութիւնը: Եթեմներով մասին վրայ վերն ըսածնիս արդէն բաւական է:

ՈՅԸ. Խորագրանշիւր ձեռագրին վրայ երեք ակնարկ կը ձգէ: Դախ, Կորիք թոյլքով և ճարտար գրչով մէկ տողի մէջ կ'ամփոփէ ձեռագրին նախկին թիւը, դարը, նիւթը, մեծութիւնը, էջերուն և տողերուն համարը: Երկրորդ, ընդարձակ կերպով և մանրամասնաբար կը պարզէ գրչագրին բովանդակութիւնը, մասերն ու զլուսնները, որ յառաջ կը բերէ ('հայերէն') բազմաթիւ հասուածներ, երբեմն նախադասութեանց իմաստը թերի թողովմ. ու բոլորը կը թարգմանէ: Խնամքով կը նշանակէ հղած տպագրութիւններն ու նոյն նիւթի վրայ կատարուած ուսումնասիրութիւնները: Երրորդ մասին մէջ, սկիզբը մէկ տողով բովանդակածը՝ աւելի կ'ընդլայնէ: Կը ցուցնէ հոս՝ թէ ինչ գրով է, երկաթագիր, նօթգիր: Կը դնէ հեղինակն, օրինակողն, կազմողը, ստացողն, նուիրողն ի Վատիկան և նուիրառուն, ուր բոլոր յիշատակարաններն ի լատին կը փոխէ:

ԱՐՃԷՐ. — Պատկառելի, ամէն գնահատութեան արժանի, և պատուաբեր երկ մ'է այդ: Իսկ դիտելով մէջը բերուած հայերէն ընդարձակ էջերը, տպագրական խնամքը, և գրեւոր գաղափարութեան հետ՝ այնքան յստակութիւնը, մարդս կը զարմանայ և յայտնի կերպով հեղինակին կողմէն առանձին ճիգ մը, մասնաւոր համբերութիւն մը, յատուկ կարողութիւն մը և ան-

scopus, Card. Presbyter, և Card. Diaconus. Ա. Կաթբէ՝ երկրորդ կարգն է. Card. Presbyter = Քահանայապետի:

խոնջ անհնդու յարաստութիւն մը կը նշմարէ հոն: Ակն յայտնի կը տեսնուի թէ բարձրագոյն նպատակ մ'է որ կը մղէ Արդոյ եկեղեցականը այսպիսի տաժանեկի աշխատութեան: Եթէ ոչ Հայ ազգիս ու լեզուին սէրն ու համարկանք, զէ՛ն հասարակասիրութիւն է որ զինքը կը վառէ արդիւնաւոր գործ մը կատարել, և իր պաշտօնավարութեան՝ իբր անշնչեկ սիրուն յիշատակ մը, մահաւանդ թէ, կոթող մը թողուլ: Տաժու, նեկի կոչեցի իր գործը, քանի որ օտարազգի մ'է նա, և այնքան էջեր՝ գիր առ գիր, քառ առ քառ, մասնաւոր ուշադրութեամբ և զոգոշումն ու վարանող ձեռքերով օրինակած է, և գրեթէ ամէն մէկ բառ՝ բառագրոց մէջն է փնտռեր... Մոռ. E. Tisserand ուրեմն, շատ արդիւնք ունի ասոր մէջ: Սոյն պարագաներու ներքե նման հատոր մը ի լոյս բնծայելու համար, ժամանակ պէտք էր. և սակայն, (տ. Գոջը. էջ XII), հեղինակը 1924ին սկիզբը գործը կը ստանձնէ, և 1927ին՝ արդէն գիտնականաց հիացումը կը վայելէր:

ՀԱՆԿԱՅԸ. — Արդարեւ, Գերապատիւ հեղիւնակէս առաջ, բարեյիշատակ կոնիւբեր հայազէտ անդդիացին, յատուկ պաշտօնով 3-4 անգամ, 1907, 1909, 1910-1913 ի Ղազով գալով՝ բաւական ցուցակազրած էր, և իր աշխատութեան երեք պրակներն՝ արդէն հրատարակուած ևս էին. բայց համաշխարհային Պատերազմը վրայ հասնելով՝ խափանած էր գործը: Արդ նոյն հայազէտը, 1924ին վախճանելով՝ «ամբողջ գործ»ը (տ. անդ) Պատ. եկեղեցականին վրայ կը ծանրանար, որ՝ տեղ տեղ ստիպուած է համաօտել, յաւելուլ ու կատարելագործել տ. անդ: Այսու հանդերձ, անդդիացի հայագիտին անունն ալ իւր անուանը կից կը դրոշմէ հատորիս ճակատը, «Ut omnibus pateat, կ'ըսէ, (ΣΠ), quantum praedecessori meo debeam». և այս, Գերայգահեղինակին համեմատութեան հաստատիք:

ԳՐԱՌՍԱՆԱԲ. — Մեզմէ առաջ ուրիշ թերթիք ատիթ ունեցեր էին հատորիս վրայ խօսելու, և «սոն» 1928 փետրուարէն ի վեր կը գրէր. «Լատիններէնով, լոյս տեսած է Վատիկանի տպարանէն, հոյակապ հրատարակութիւն մը, շքեղ տըպագրութեամբ, որմէ օրինակ մը նուէր դրկած է... (տ. էջ 64, Սիւն Բ.):

ՈՐԻՇ ԹԵՐԵԹ՝ մ'ալ «ORIENTALIA-CHRISTIANA», 1928, N° 43, էջ 240-241, համառօտ գրախօսական կը նուիրած է, ուր ի միջի այլոց կ'ըսէ. «Mgr. Eugène Tisserand vient d'ajouter un nouveau volume... Après les manuscrits grecs et latins de la Vaticane, voici

que les manuscrits arméniens sont non seulement classés, mais recensés en un magnifique recueil, dont l'ordre, la clarté, l'impression sont au-dessus de tout éloge... l'instrument de travail, comme on le voit, satisfait et dépasse tous les désirs des plus érudits.

Երկու թերթերդ, ինչպէս և ես ցարդ, այս կոթողին միայն այստաքին շուքն, «la clarté», գիտեցինք: Ես, գիրեք այս շինուածքի առէկ թողած, կը փափագէի վայրիկ մի խորը թափանցիլ, անոր բուն կենսքն ու հոգին տուող մասն ալ գիտէլ: Կարդալ այդ գիրքը, ոչ վարկարարի և հարեւանցիկ ոճով մը, այլ ուսումնասիրելի, զննելի, դատելի, և ըստ այնմ, արժէքը կշռելով՝ քննատել: Միւս երկուքը այսպէս չըլին. ոչ առաջինը, «[[խն]]», որովհետեւ տեղը, գիրքն ալ՝ կողքին վրայ: յարմար չէր: Ոչ ալ երկրորդը, քանի որ չէր կրնար քննադատել այնպիսի նիւթ մը, որուն հաւանաբար ինքը տեղեակ չէր, (հայերէն կիւք մը):

ԱՅ ՀԵՐԱՅԱԿ. — Ուստի, բազմավաստակ և ազնիւ հեղինակին ներողութեան հանդիպելու յուսով, պիտի համարձակէի քանի մը դիտողութիւններ ընել, նկատելով մահաւանդ գիրքը իբր ՅՈՒՅԱԿ և իբր ԹԱՐԿԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆ: Յօտաւով նաեւ որ յաշորդ տպագրութեամբ մեր ըսածները նկատողութեան կ'արժանանան: Թարեւ նպատակին աւելի ծառայած ըլլայինք՝ Հեղինակին լեզուով գրելով այս դիտողութիւնները, սակայն նախքան տրեցինք բազմավիպիկ ընթերցողներուն ևս հասկը, նալի ըլլալ: Տեսայ նաեւ Մեծ. Հեղինակին համեստ չքմեղաւորը. «Librum, կ'ըսէ, (յէջ XII, տող 25, benigne accipe, lector, et meīs erroribus clementer indulge)». որուն յօդուածիս միայն վերջերը պիտի պատասխանեմ:

ԴԻՏԱՎՈՒԹԻՒՆ ՄՐ. — Ուսումնական գրութիւն մը՝ պարզ և ամենուն ծանօթ լեզու կը պահանջէ: Միին, գեղ հատորս չբացած՝ անունն անգամ աչքի կը զարնէ, խղիւր կը վերցնէ: Իր «[[այդ Գրացական]] տիպոգրք կը գրէ: «Bybliotheca» Apost. Vat. և զոյն բառն իր բոլոր բարդութիւններով. ԳՐԱՌՍԱՆԱԲ կը գրէ: Բայց առաջին բառն իսկ, ըստ իս, վիճի նիւթ է, հակասակութիւն կը կրէ:

Bibliotheca լատ. I գրով կ'ըլլայ և ոչ Y: Ըսածս կը հաստատէ լիզոն: արաբներէնէն, յուն-լատ. յոյնը բառգիրքներէն, և յուն-լատինարու-նից ձեղինակութիւնը:

Ա. ԼԶԱՌԱՆԱՆՈՒԹԻՒՆ — Bibliotheca, ըստ բոլոր գիտնականաց, յառաջ կու գայ յունարէն

βιβλίον (= գիրք) և τίθημι, — θήκη (= դնել, գեներել) բառերէն. և βιβλίον յունարենի մէջ գրեթէ միշտ 1 տառի կը գրեն և ոչ Ի ոճ: Կայ արգարե, նաեւ Կ ոճ գրուած՝ բայց շատ հազուադէպ: Գունարենի Ոսկեգրաբ' միշտ 1 տառի կը գրէ խնդրական բառը, մինչ՝ անկման շրջանը, կը սկսի βιβλίον ձեռք գործածել: A. Bailly, Dict. Grec-Français, ապ. Պարիս 1906, էջ 359, տին Բ, կը գրէ. «βιβλίον, βιβλιοθήκη: l'écriture par I est régulière dans les inscriptions attiques jusque dans le 2 siècle av. J. C.; à partir de premier siècle l'écriture βιβλίον devient dominante». Այսինքն, յունական վաղեմի արձանագրութիւնք մինչև Բ դար նախ քան զՔրիստոս այս բառը կանոնաւոր կերպով կը գրէին 1 տառի, սկսեալ Ա դարէն նախ քան զՔրիստոս, Կ ոճ գրելը սովորութիւն դարձաւ: Եւ ճիշտ յունարենի անկման շրջանն ալ այդ վերջին թուականին կը սկսի. Βιβλίον ձեռք համար, վկայութիւն կը բերէ Զ, Ե, Դ, Գ, Բ, և Ա դարերէն նախ քան մեր թուականը. իսկ միւսին համար՝ միայն այս կ'ըսէ, թէ Քրիստոսի Ա դարէն կը սկսի տիրել: Որովհետեւ βύβλος բուն պապիրոսը կը նշանակէ, որ երբ գրուած ըլլայ (պապիրոսը) βίβλος կը գրուի. «βύβλος, præcipue charactam significat, quæ si scripta est, βίβλος potius dicitur», ա. Hendrico, Lexicon graeco-latinum, ապ. Լոսով 1832, էջ 179: Դոյնապէս, βύβλος, միայն գիրք չի նշանակեր, այլ ընդհանոր կերպով՝ պապիրոսէ պատրաստուած ո՛ր է նպատ., (շուտ, թուղթ, կերպրուր են). «βίβλος, կ'ըսէ Hendrico (ան), կը նշանակէ «papyrus», «liber (= միջուկ) huius plantæ, et quidquid ex eo fiebat».

Βιβλίον կամ βίβλοςը մասին գրածս՝ կը գորէ նաեւ βιβλιοθήκη բառին համար. և ասոր ուղղագրութեան նկատմամբ ըսածս՝ նոյն է լատիններէն Bibliotheca-ի համար, քանի որ վերջինս՝ առաջինին լոկ տառագիրութիւն մ'է:

Բ. ԲԱՆԻՔԻՆԻՔ. — Մեր ձեռքի անցած յուն-լատիններէն բոլոր գործածականն ու ոչ անշուն բառ-գիրքներն՝ միայն βιβλίον, βιβλιοθήκη ձեւերը կը ճանչնան միւսը բոլորովին ի բաց թողլով: Իսկ քննադատական բառադիրք, երբ Կ կամ Մ գրով եւ կը նշանակեն, ընթերցողին կ'ըսէ, ա. βιβλίον, βιβλιοθήκη. որովհետեւ հին և ընտիր ձեռք, տեսնաք, եօգայի: Կ'ըլլայ և ոչ իւրաքանչիւր:

Ինդրոյն մէջ կարծեմ մծծ հեղինակութիւն ունին նաեւ զազգիներէն բառգիրքները. որովհետեւ ևս լեզուէն լատիններենի շատ հաւատարմէ է

ուղղագրական հարցին մէջ Ու՛ր որ. հմ. կը գրէ Babilone, Egipte, Sirie, Lire, Stile, Fisque Philosophie, Théologie ևն. այլ Babilone, Egypte, Syrie, Lyre, Style, Physique, Philosophie, Théologie ևն: Որովհետեւ լատ. գրեմէն թէ անոնց յով. յուն. ուղիղ ձեւ է Αιγύπτως = Aegyptus, Babylon = Βαβυλών, Philosophia = Φιλοσοφία, Θεολογία = Theologia, ևն: Այդ, էթէ Bibliotheca բառին հին և ընտիր և ուղիղ ձեւ ալ լատիններին մէջ bybliothecca ըլլար, գաղղիներէն մէջ ևս նոյնպէս պէտք էր լինել. մինչ, ընդ հակառակն, ամենէն աւելի նշանաւոր բառարաններն, «La grande encyclopédie française, Bescherelle, Littre, S. Martin, Cabrol, Larive et Fleury, Desobry et Bachelet ևն, ամենքն ալ, միայն Bibliothèque ձեռք կը ճանչնան: Միծ յանդգնութիւն պիտի ըլլար ասոնք բոլորը սգիտութեան դաստապարտել խնդրոյ մէջ: Մեր բառին հին և ընտիր և ուղիղ ձեւ, որեւեմ, bybliothecca չէ, այլ՝ Bibliotheca:

Գ. Հնդկականութիւն. — Յոյն և լատին պատկանելի հեղինակներն ալ ըսածս կը հաստատեն, Եսթրէս, Հերոդոտոս, Լիւսիաս, Դեմոսթենէս, Արիստոտէլ, Եսթրատիսից յունարէն թարգմանութիւն, Արտուարթոս և Դոր կտակարան, ասոնք ամենքն ալ նախ քան զՔրիստոս Զ, Ե, Դ, Գ, Բ, Ա դարուն «βιβλίον, βίβλος և βιβλιοθήκη սովորական ձեւերը գործածեր են. իսկ Βιβλία քրիստոնէական շրջանին բացարձակ և աւիտ. փոխ ուղղագրութեամբ՝ Ս. Գիրք նշանակեց միշտ:

ԼԱՏԻՆ Հնդկականութիւն. — Այստեղէն լատինացիները կը թողում, որովհետեւ իրենց մէջ ոչ որ երազեր է երբեք Bybliothecca ձեւ մը գործածել. առ այս հմմ. արդի բոլոր գիրքերն ու բառգրքեր և թերթերը՝ կիկերոն իր օրով կը գրէր. «Abdere se in bibliothecam». Դոյնն ուրիշ տեղ. Dionysius... qui meam bibliothecam». Այլուր, «Conficere bibliothecam», ևն: Ս. Հե. րոնիմոս որ իր (Դ-ի) դարուն լատիններենի քաշածմտ պառագպտոս մ'էր, կը գրէր. «Qui bibliothecarum scribant historias». Դոյնն ալ լուր, «Pamphilus tanto bibliothecæ divinæ amore flagravito», ևն ևն. ա. Forcellini, Lexic. tot. lat. հտ. Ա, էջ 554 տին. 2գ: Անկման շրջանին քանի մ'արձանագրութիւնաց bybliothecca կամ Babiliothecca ձեւերը, հարկաւ, չեն կրընար կիկերոնի կամ Ս. Հերոնիմոսի դէմ հակադիտ հեղինակութիւն մը կազմել: Բաց աս, կից, հիներն իրաւամբ կրնային գործածել այն ձեռք, քանի որ մինչև Ժ դար (Յ. Ք.) պաշտոս

նական գրութիւնք պատկերոսի վրայ կ'ըլլային: Եւ բոլորովին օրինաւոր պիտի ըլլար Հեղինա, կին ի կիր արկած ձեւ, թէ որ ինքի ալ արձաւ, նազրաց հետեւելով՝ 1-2 անգամ միայն գործաւ ծած ըլլար. և կամ, ցուցակագրածներուն զէթ մէկը պատկերոս լինէր. մինչ, ընդ հակառակին, հայ ձեռագիրքդ մեծաւ մասամբ ԺՅ-ԺԷ դարուն են, և սակայն 440) իշխան հատորին ամէն ան, կրննք՝ միշտ զարտուղի ձեւ բանեցուցեր է. և, մէջ անգամ միայն, էջ 357, տող 19, ստիւ պոսիւր է գրել biblicus, իբր թէ այն անկանոն անսովոր ձեւ ըլլար, իսկ միւսը՝ ամենածանօթ: Մտիպուներ է ըսի, որովհետեւ երբեք ոչ գտեր է և ոչ պիտի գտնէ բնաւ Byblicus ևն ձեւը, այլ տես Biblia, Biblica ևն կը գրեն հին ու նոր հեղինակք:

Աւստի, բառիս նկատմամբ կը վերջացնեմ խօսքս մեծ լատինաբանի մը վճռով. « Latine bibliotheca... scribi consuevit. Quare, ea scribendi ratio, quæ y adhibet, neque improbari omnino potest, neque, sane, contra consuetudinem passim imitanda videtur. = « Լատիներէն, կ'ըսէ, սովորաբար bibliotheca կը գրուի: Որով, y գործածող ձեւը՝ ոչ բոլորովին արհամարհելի է, և ոչ ալ, մանուաւնդ, ընդ-նաճորդ առփորտրեակ գիւմ, ՏԱՌՈՒՐ ԿՈՐՈՒԱ ԱՄԵՆ ՅԵՂ. (= passim) Հետեւիչ » . ինչ որ Մեծ. Հեղինակը կ'ընէ: Տես Forcell. տ. Ա. էջ 555, սիւն. 1:

Բացառութիւններն ինքն հազուագիւտ հանգամանքի ներքեւ, հարկաւ, գեղեցիկ են ու յարգելի, բայց գեղծումները...

Հիմակ անցիկնք նկատելու գիրքն իբր

ՄԱՐ ՅՈՒՅԱՆ. — Orientalia-Christiana ՅԱՐԳԵԼԻ ԹՅՈՂԱԾԱԳԻՐԻՆ J. de B. մեր հատորին նկատմամբ ի միջի այլոց, կ'ըսէր. « un magnifique recueil, dont l'ordre... (est) au-dessus de tout éloge... և, satisfait et dépasse tous les désirs des plus érudits » : Եւ ես, ճիշտ այդ « Ordre », դասաւարտման է որ գիտողութեան արժանի կը գտնեմ. Նման աշխատութեանց մէջ ուրիշ հեղինակներ, ինչպէս Հ. Յակ. վրդ. Տաշեան և Հ. Բ. Սարգիսեան, կարգով մ'առաջ կ'երթան, որոց վերջոյնը՝ մեզի շատ ընտիր կը թուի: Կարգ ըսելով, ձեռագրաց լաւ կամ վատ նկարագրելու ոճը չեմ հասկնար հոս: Հ. Բ. Սարգիսեան գրագիրները ճիշդին համամաս կը դասաւորէ: Առատածաշուեչ, Սարգիս, Աւետաբան, Զառնեմար ևն ևն: Մէկ ճիւղին բոլոր ձգվերջացուցած՝ ամենեւին միւսին չ'անցնիր: Նոյն-

պէս, իւրաքանչիւր ճիւղի ձեռագիրները ցուցակագրելուն մէջ՝ կանոն մը, օրինք մը կը պահէ, հնութեան և կամ ուրիշ կարգաւ: Փափագելի էր և անհրաժեշտ՝ նման կտրոց մը՝ հաս վատի. կանոն նորակազմ « Մայր Ֆուզակիկ » մէջ, ուր արդարեւ հեղինակը « չի-satisfait », ընկերացողը գում չի բողոքի: Նոյն բոլորովին հակառակ կը տեսնենք, « յիսուսագրքի » մը քով՝ « Ներ. Լամբ. Պատարարի Մեկնութիւնը », առոր քով՝ « Յիսուս Որդի » մը, յետոյ՝ ուրիշ « յիսուսագրքի » մը, և ապա « Վերականգնութիւն իրախոսակ » : Ս. Կիլիզի ձառնորուն՝ քով « Հայ-Տճիկ լաւագիրք » մը, « Մայրոցէ » մը վերջ՝ իսլ-Տճիկ. լաւագիրք », ևն ևն: Այս է գիտական կարգը որ « dépasse tous les désirs des plus érudits »...

Դարձեալ, մեծ փոյթ ունեցեր է արժանապատիւ հեղինակն հայերէն հատակտորներ մէջ բնութիւն և թարգմանելու. հատուածներ՝ որոց պակասն ամենեւին զգալի պիտի չըլլար հատորին մէջ: Ոչ եթէ կարեւոր կամ ընտրանք առնուած են, այլ անչէն ձախէն աննպատակ խնդրուած կը տորներ: Եթէ միայն կարեւոր յիշուէր ու թարգմանուէր, թերեւ հատորին կէտը - շատ է ըսածսկը մնար, բայց աւելի պատկառելի կ'ըլլար: Վերջնական « Նմ. Tissr. էջ XIII. տող 3 իւրաքանչիւր ձեռագրի վրայ Տ պնդակ ունի. յորոց, ըստ իս, միայն երկրորդ, ուր ճշդութեամբ կարեւոր տեղեկութիւնը կու տայ, բաւական էր: Որովհետեւ այդպիսի հատուածներու կուտակումն՝ ինչ առիթ կու տայ, մանաւանդ թէ, կը ստիպէ զիս գիրքն այժմ նկատելու իբր

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ. — Պէտք է խոստովանել, իր թարգմանութեանց մէջ կան երբեմն հրաշալի յաշոգութիւններ, ոչ միայն հայերէնը հասկնալուն՝ այլ նաև լատիներէն վայելուչ ոճով թարգմանելու մէջ. այսպէս է օր. հմ. էջ 115-117, ուր Ժե դարու Մալոնցի մը յիշատակարանը կը թարգմանէ: Սակայն այդպիսի յաշոգութիւններ քիչ են իր քով, շատ քիչ, հազուագիւտ ովաւ տեսներ:

Քանի որ հեղինակը Հայ մը չէ, բնական է որ իր ձեռնարկած նիւթին մէջ պիտի հանդիպէր շատ մը միջին կէտերու, անհասկնալի բացատրութեանց. որով՝ ինչ զարմանք թէ անոնց անճիշտ թարգմանութիւններ տար: Այսպիսի անուղիղ թարգմանութեանց միայն կարևորներն ու զխառնները պիտի նշանակեմ՝ գիտողութեանցս ընթացքին, ինչ պատիւ համարելով

նպատած ըլլալ Գերլըզ. Հնդկնակին, իւր զրօթի յաջորդ տպագրութեան համար:

Լեզուաբանները շատ բծախնդիր են այբու-բնիկ տառագարձական կանոններուն մէջ, մինչ բազմավատտակ Հնդկնակը, հետեւալ ոճով կը վարուի.

Էջ XVI, տող՝ 16. «Թ» գիրը հաւասար կը դնէ «T»: Ս. Թարգմանչաց օրէն ի վեր, Թ հաւագօր է, լտ. th, յն. Թ գրերուն: Այսպէս, Թաւար = լտ. Thamar = յն. Թաւար. Թովմաս = լտ. Thomas = յն. Թոմազ. Թէոդոր = լտ. Theodoros = յն. Թեոծորոս ևն:

Էջ XVI, տող՝ 17. «Խ» հաւասար կը հաւարի «H»: Աւելի ճիշդ կարծեմ Ch, կամ Kh. հմմ. Խաւարա = յն. Χάροτος = լտ. CHO, կամ Kha.-

Էջ XVI, տող՝ 19. «Փ» կը դարձնէ «F», ջեմ՝ կարծեմ: Հմմ. Փարաւոն = լտ. Pharaon = յն. Φαραω. Թող որ փութը՝ յն. Փ գրին արդէն ձեն ունի:

Էջ XVI, տող՝ 19. «Ք», «KH» կը տառադարձէ: Աւելի ուշիդ կը թուի Ք = լտ. CH = յն. Χ. Հմմ. Քրիստոս = լտ. CHristus = յն. Χριστός, ևն:

Էջ XVI, տող՝ 19. «Ֆ» նոյն կը դնէ «PH», Ու. Ֆ = F:

Իսկ Թարգմանութեան անճշդութիւններն ու սխալները նշանակելը՝ որոնցմէ ոմանք շատ նշանակալից են, զանց պիտի ընեմ հոս՝ սոյն էջերը լծանբերունելու համար արդէն անոնք առանձին գրքոյիկ մը նիւթ կը կազմեն:

Հ. ԳՐԻԳՐ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ԱՅԼԵՒԱՅԼԷ

ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Ի ԲԱՐԻՁ

Ճարւոյն վերջանալուն կը բացուի Մուրատեան վարժարանը Բարիզի մէջ:

Վաթսուն տարինը վերջ նոյնանուն Հաստատութիւնը նորէն հիմնուած նոյն միջավայրին մէջ, — Ողջային պայմանները սակայն նոյնը չեն: Հայութիւնը գաղթավայրերու մէջ ցրուած. Բարիզ կէս կես զրոն մը դարձած ցիրուցան հայերու, հոն կ'երթան անոնք բարօրութեան ձկտումով, յուսալով միանգամայն գտնել տոհմային միջնորդութիւնը և փոխադարձ հասկացող միտք: Նոյնպէս այս տարուրեքութեանց հետ կըրթական շարժումը նուազած, մանաւանդ գաղթավայրերու մէջ, ուր միշտ աւելի պէտքը զգացուած դպրոցներու՝ ապագայ

սերունդին կենսունակութիւնը պահպանելու համար:

Ահա իրերու այս վիճակին մէջ կը վերաբացուի Մուրատեան վարժարանը, ինքնագոհումով մը՝ բարեբար գեր կատարելու կըթական ուղղութեամբ, աղջային վերականգնումի գործին մէջ, առաւելահայ կեդրոնի մը մէջ, Գեղեցիկ և ազնիւ նպատակ մը՝ որու կը ձկտի իր բոլոր թափով և պարտաճանաչ հոգիով, և իրը ինք իր մէջ բարձր տեսլականի մը հմայքն ունի:

Որքան պիտի կարենայ յաջողիլ իր դիտման և ուղղութեան մէջ, կարելի չէ հիմակուց ենթադրել, Բայց հին տարինն